

50 LET KATEHETSKEGA SIMPOZIJA

Sejalec seje – od 1970 do danes

Dr. Franc Zorec

S. mag. Magda Burger ND

Kateheti¹ na Slovenskem so že zelo zgodaj začutili potrebo po medsebojnem povezovanju, usklajevanju in dopolnjevanju. Kmalu po letu 1900 so ustanovili Društvo slovenskih katehetov (Dermota 1992, 606), ki se je ukvarjalo z izdajo katehetskih priročnikov in snovalo načrt kateheze na Slovenskem. Po mnogih preimenovanjih ima danes društvo zvestega naslednika v Slovenskem katehetskem uradu s sedežem na Poljanski 2 v Ljubljani.

II. vatikanski koncil, *Splošni katehetski pravilnik*, škofovske sinode o evangelizaciji in o katehezi, pri nas pa tudi zvezki *Prenove*, ki so izhajali v sedemdesetih letih, so terjali prenovo kateheze (Snoj 1992, 609). Med vidnejše in pomembnejše rezultate sodi uresničitev ideje o nenehnem izobraževanju katehetov. »Škofijski katehetski sveti so skušali /.../ ujeti nov veter na katehetskem področju in ga pri nas uveljaviti« (Jožef, ljubljanski nadškof, 1965, 4). Kot beremo v nadaljevanju uvodnika v knjižici zbranih predavanj o katehetskih vprašanjih, ki so jih pripravljali škofijski katehetski sveti, je nadškof Pogačnik želel in

¹ V prispevku poimenujemo katehet vse tri skupine pastoralnih delavcev, ki se ukvarjajo s katehezo: duhovnike katehete, katehiste, katehistinje.

prosil, da bi »to knjižico vsi študirali in tako svoje katehiziranje spolnili in dvignili na sodobno višino« (Jožef 1965). Ledino vseslovenskega katehetskega skupnega prizadevanja pa je zaoral študijski dan v Želimljem leta 1970 in petdesetletnico tega dogajanja obeležujemo letos. Po tem prvem vseslovenskem katehetskem dnevu je bil po različnih poskusih in tečajih, pogovarjanjih in iskanjih leta 1971 na Mirenskem Gradu organiziran prvi katehetski večdnevni tečaj.² Trajal je deset dni, udeležilo pa se ga je redno 44 katehetov in 14 katehistinj ter 31 udeležencev, ki se niso udeležili vseh predavanj in debat (Rudolf 1971, 58). Načrtovan in izveden je bil v smislu splošnega pregleda stanja kateheze v Cerkvi na Slovenskem (Vidrih 1973, 121), poudarjal pa naj bi »oznanjevanje in katehizacijo za odrasle« (Rudolf 1971, 59). Osnovna zamisel tečaja je bila, da bi bil leta 1971 »prvi od triletnih tečajev za izpopolnjevanje katehetov in katehistov« (Rudolf 1971, 58), vendar sta bili potreba po dodatnem izobraževanju in zavzetost katehetov za oznanjevanje tako močni, da se »tri leta« še niso iztekla.

Tečaj leta 1974 je bil zaznamovan z željo po celoletnem sodelovanju, saj je »sprožil proces nadaljnega razčiščevanja problemov in metodoloških prijemov. Nadaljevanje med letom, tja do naslednjega tečaja, se je pokazalo kot nujnost, ki bi ovrednotila spoznanja in izsledke tečaja ... Iz tega se že nakazujejo obrisi skupinskega dela raznih manjših ekip, ki so se oblikovale in odločile za nadaljevanje dela,« je zapisal Vinko Kobal v poročilu za revijo *Cerkev v sedanjem svetu*. Hkrati je opozoril, da »senzacionalnih uspehov po tečajih ne bo, bo pa korenito preusmerjanje od zastarelih in neučinkovitih prijemov na nova pota, ki jih zahteva evangelij od nas« (Kobal 1974, 95).

² Ta oblika permanentnega izobraževanja se je v začetku imenovala »tečaj za izpopolnjevanje katehetov«, potem »katehetski teden«, od leta 2004 pa nosi ime »katehetski simpozij«. V tej predstavitvi skušamo upoštevati te spremembe, zato ne uporabljamo enotnega poimenovanja.

Na petem tečaju se je število udeležencev močno povečalo, bilo jih je 110: 37 katehistinj in 73 katehetov. Vseh prijavljenih je bilo 143, vendar niso mogli vsi priti, ker Mirenski Grad ni imel tolikšnih zmogljivosti. Na tečaju so ponovno govorili o katehezi odraslih, še posebej mladih družin (Likar 1975, 61).

Tečaji so katehetom vedno znova dajali možnost novih spoznanj, hkrati pa so jih spodbujali in jim dajali »nov polet za nadaljnje delo« (Prša 1976, 64). Tako je Mirenski Grad zelo kmalu postal pojem, ki je marsikateremu slovenskemu katehetu obudil »spomin na nova spoznanja in doživetja ter obogatitve, ki mu jih je nudil« (Arh 1977, 95).

Po skoraj desetih letih srečevanj so kateheti svojo pozornost ponovno namenili katehezi odraslih, saj so bili spodbujeni s strani škofovske sinode o evangelizaciji (Lapajne 1979, 95) ter s *Splošnim katehetskim pravilnikom*. Naslednja leta so svoja razmišljanja osredotočili na vsebino oznanila. Najprej so skušali odgovoriti na spodbudo: »Pomagajte katehetom, da bomo bogoslužje bolj približali življenju, človeku, verniku« (Podbersič 1983, 97). Na Mirenskem Gradu in tudi v Mariboru so pripravili tečaj z naslovom *Kateheza in bogoslužje*. Da bi vsebino predavanj približali čim širšemu krogu pastoralnih delavcev, so povzetke objavljali v reviji *Cerkev v sedanjem svetu*.

Ob tem velja omeniti še publikacijo »katehetski zbornik«. Prvi je izšel leta 1970; v njem so bili objavljeni »predavanja in razgovor, ki so bili predmet študijskega dne v Želimljem« (Uvod 1970, 5). Drugi je izšel leta 1972; prinaša predstavitev delovanja Medškofijskega katehetskega sveta (MKS) »slovenskim katehetom in katehistinjam in sploh Cerkvi na Slovenskem« (Metlikovec 1972, Uvodna beseda). Prva zbornika sta zaorala brazdo poznejšemu tiskanju predavanj za udeležence katehetskih tednov, medtem ko je objava v pastoralni reviji *Cerkev v sedanjem svetu* skušala nagovoriti vse pastoralne delavce.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja se je vedno bolj jasnilo dejstvo, da je »vsa naša kateheza odločilno odvisna od vprašanja evharistije in da je življenjskost in učinkovita moč evharistije v Cerkvi odvisna v veliki meri od kateheze« (Podbersič 1986, 97). Zato je bilo v teh štiridesetih letih kar nekaj tečajev namenjenih evharistiji in našemu odnosu do nje.

V letih 1988–1991 se je vsebina tečajev dotikala branja razmer v sedanji družbi, vzgoji za nove, zrelejše odnose ter celostno vzgojo na vseh področjih našega življenja: doma, v šoli (na delovnem mestu) in župniji. »Predavanja katehetskega tedna želijo biti nam vsem skromna opora, da pričnemo najprej vsak sam pri sebi s prenovno mišljenja,« saj se kateheti zavedamo, da nas »Bog kliče po znamenjih časa, ki jih doživljamo, kliče h gradnji mostov zbližanja,« je zapisal Janez Ambrožič v *Cerkvi v sedanjem svetu* (1991, 65). S tem se gotovo še danes strinja marsikateri od udeležencev simpozija.

Več posvetovanj so pripravljavci katehetskih tednov posvetili pomenu komunikacije in novim načinom oznanjevanja, kar pričuje, da so kateheti vedno čutili potrebo po učinkovitem oznanjevanju. 23. katehetski teden je »klic po novi evangelizaciji Evrope povezal z mladimi, kajti v njih je naše upanje in zanje je Kristus novo upanje, ko vstopajo v življenje odraslih« (Ambrožič 1993, 97). O problemu evangelizacije mladih so se kateheti posvetovali še na 24. in 25. katehetskem tednu.

26. katehetski teden je nakazal sklop izobraževanj v zvezi s katehezo in zakramenti, toda kmalu je prišlo do prve slutnje, da »niti birme niti drugih zakramentov ne moremo »reševati« posamezno«. Zato so videli smer reševanja vse kateheze in pastorage v »zavestnem iskanju poti za vzgojo k veri« (Sedej 1997, 125).

V zadnjem času je usmerjenost katehetov naravnana bolj na osebno rast v zavesti, da moremo drugim oznanjati samo to, kar sami živimo, in da lahko izhajamo samo iz tega, kar imamo sami za center svojega življenja. Vsebinski vidik katehetskih simpozijev zadnjih deset let

upošteva smernice posameznih pastoralnih let Cerkve na Slovenskem. Posledica tega je nekoliko drugačna zasnova in izvedba predavanj ter delavnic. »Predavatelji skozi svoja razmišljanja vodijo kateheta od soočanja z lastno omejenostjo in nepopolnostjo do zavedanja odrešenosti v Kristusu, ki vodi k dejavnemu odgovarjanju na potrebe bližnjega in skupnosti« (Zorec 2011, 6).

Snovalci in udeleženci katehetskih simpozijev vedno znova doživljamo razpetost med željami in klicem po popolnosti (Mt 5,48) in dejstvom, da smo ujeti med teorijo in prakso. Nenehno vprašanje, v Cerkvi na Slovenskem živo že več kot petdeset let, je še kako aktualno tudi danes: »Vsi čutimo, da bo treba iti nazaj k družinski katehezi, ki mora podpreti župnijsko. Vzgojiti je treba dobre starše, da bodo mogli vzgojiti dobre otroke« (Rueh 1965, 53).

Lahko rečemo, da smo se duhovniki kateheti, katehisti in katehistinje skozi petdeset let skupaj s predavatelji dejavno soočali z različnimi družbenimi spremembami, novimi vidiki humanističnih znanosti ter neutrudno iskali nove poti in nov način oznanjevanja. Kateheti spoznavamo pomembnost vzgoje s poudarkom na vzpostavljanju, oblikovanju in ohranjanju kakovostnih medsebojnih odnosov med ljudmi in z Bogom. Za oblikovanje in rast v zrelo osebnost, v zrelega kristjana, je potrebna jasna osnovna osebna odločitev za Boga ter prevzemanje soodgovornosti za razvoj naše družbe. Statistične raziskave in pogo-
vori na simpozijih vedno znova dokazujejo socialno razsežnost človeškega bitja. Ko govorimo o splošni krizi obstoječih socialnih oblik, se hkrati zavedamo, da to, česar človek ne najde v domačem, družinskem okolju, išče zunaj, v raznih skupinah in skupnostih. Kateheza teži k poudarjanju pomena vrednot, k njihovemu uresničevanju v domači družini, ki je sama na sebi že vrednota, ter k poglobljanju osnovnih človeških drž v širši družbi.

upošteva smernice posameznih pastoralnih let Cerkve na Slovenskem. Posledica tega je nekoliko drugačna zasnova in izvedba predavanj ter delavnic. »Predavatelji skozi svoja razmišljanja vodijo kateheta od soočanja z lastno omejenostjo in nepopolnostjo do zavedanja odrešenosti v Kristusu, ki vodi k dejavnemu odgovarjanju na potrebe bližnjega in skupnosti« (Zorec 2011, 6).

Snovalci in udeleženci katehetskih simpozijev vedno znova doživljamo razpetost med željami in klicem po popolnosti (Mt 5,48) in dejstvom, da smo ujeti med teorijo in prakso. Nenehno vprašanje, v Cerkvi na Slovenskem živo že več kot petdeset let, je še kako aktualno tudi danes: »Vsi čutimo, da bo treba iti nazaj k družinski katehezi, ki mora podpreti župnijsko. Vzgojiti je treba dobre starše, da bodo mogli vzgojiti dobre otroke« (Rueh 1965, 53).

Lahko rečemo, da smo se duhovniki kateheti, katehisti in katehistinje skozi petdeset let skupaj s predavatelji dejavno soočali z različnimi družbenimi spremembami, novimi vidiki humanističnih znanosti ter neutrudno iskali nove poti in nov način oznanjevanja. Kateheti spoznavamo pomembnost vzgoje s poudarkom na vzpostavljanju, oblikovanju in ohranjanju kakovostnih medsebojnih odnosov med ljudmi in z Bogom. Za oblikovanje in rast v zrelo osebnost, v zrelega kristjana, je potrebna jasna osnovna osebna odločitev za Boga ter prevzemanje soodgovornosti za razvoj naše družbe. Statistične raziskave in pogo-
vori na simpozijih vedno znova dokazujejo socialno razsežnost človeškega bitja. Ko govorimo o splošni krizi obstoječih socialnih oblik, se hkrati zavedamo, da to, česar človek ne najde v domačem, družinskem okolju, išče zunaj, v raznih skupinah in skupnostih. Kateheza teži k poudarjanju pomena vrednot, k njihovem uresničevanju v domači družini, ki je sama na sebi že vrednota, ter k poglobljanju osnovnih človeških drž v širši družbi.

Kateheti vidimo, da je večina naših moči dejansko posvečena katehezi otrok in mladine, hkrati pa čutimo veliko potrebo po sodelovanju s starši in drugimi vzgojitelji. Zavedamo se, da se otrok v svoji otroški dobi ne more sam dokončno odločiti za pot vere. Za to pot mora biti vzgajan in spremljan. Ob dobrem in doslednem zgledu starejših otrok in mladostnik postavljata temelje svoji vernosti.

Poseben pečat simpozijem vsako leto dajo tudi slovenski škofje. Njihova prisotnost in sodarovanje svete maše ob začetku posameznega dne, njihovi nagovori in vključitev v pogovore so dragocen prispevek katehetskim prizadevanjem, hkrati pa omogočajo doživetje celostnosti Cerkve na Slovenskem.

Poudarili bi radi še, da je Plenarni zbor Cerkve na Slovenskem v *Sklep-nem dokumentu* na novo začrtal razvoj in dal katehezi nove poudarke (349). Res pa je tudi, da smo kateheti še pred plenarnim zborom na simpozijih vedno znova iskali nove smernice in jih skušali upoštevati tudi v praksi. V veliko spodbudo so nam bile točke 116–122 slovenskega pastoralnega načrta *Pridite in pogledjte*, na katerih temelji tudi *Slovenski katehetski načrt*, ki ga je leta 2017 potrdila Slovenska škofovska konferenca. To seveda ne pomeni, da bomo z našim srečevanjem zaključili. Nikakor. Ko danes gledamo na petdeset let prehojene poti in se zahvaljujemo vsem 161 predavateljem, ki so nas spremljali na naši poti, z velikim upanjem in vero zremo v prihodnost. Oznanilo Božje ljubezni in odrešenja je in bo vedno aktualno, poklicani pa smo k zvestemu posredovanju tega oznanila na način, da ga bo razumelo vsako uho in bo nagovorjeno vsako srce.

Naslovi in letnice katehetskih simpozijev (tečajev, tednov)

1971: *Kateheza odraslih*

1972: *Kateheza mladine*

1973: *Kateheza pred- in pošolskih otrok*

1974: *Kateheza odraščajočih*

1975: *Zakonci – družinska kateheza*

1976: *Človeško dozorevanje*

1977: *Krščansko dozorevanje*

1978: *Katehetska govorica*

1979: *Krščanska skupnost in mala občestva*

1980: *Krščanska družina – domača Cerkev*

1981: *Kateheza odraslih*

1982: *Sveto pismo v katehezi*

1983: *Kateheza in bogoslužje*

1984: *Uvajanje v zakrament sprave*

1985: *Kateheza v službi krščanske poklicanosti*

1986: *Evharistija in kateheza*

1987: *Kateheza v slovenski sekularizirani družbi*

1988: *Kateheza na Slovenskem danes in jutri*

1989: *Duhovna razsežnost kateheze*

1990: *Kateheza – vzgoja za nove odnose*

1991: *Dom, šola in župnija za celostno katehezo*

1992: *Vzgoja za karitas*

1993: *Nova evangelizacija – novo upanje za mlade*

1994: *Mediji in nova evangelizacija*

1995: *Mladostnik med družino, Cerkvijo in družbo*

1996: *Krstna kateheza – temelj vere*

1997: *Birmanska kateheza*

1998: *Vzgoja za družinske vrednote*

1999: *Katehet in duhovni poklici*

2000: *Kateheza v službi sprave*

2001: *Evharistija in Gospodov dan*

2002: *Kateheza in prosti čas*

2003: *Didaktika pri katehezi*

2004: *Kateheza v spremenjenih razmerah*

2005: *Kateheza – komunikacija vere*

2006: *Evangelij – oznanjati ali poučevati?*

2007: *Od oznanila k poslanstvu*

2008: *Kateheza oblikuje podobo Boga*

2009: *Evangelij – srce kateheze*

2010: *Dajte jim vi jesti*

2011: *Katehet v Samarijanovi suknji*

2012: *Pravičen in ljubeč katehet*

2013: *Izzvana kateheza*

2014: *Pojdi in popravi!*

2015: *Družina in župnija v navezi*

2016: *Leto usmiljenja v družini in družbi*

2017: *Skupaj na poti vere*

2018: *V mreži*

2019: *Krst – moč v nemoči*

160 domačih in tujih predavateljev

Alberich, Emilio

Albreht, Ivan

Ambrožič, Janez

Andolšek, Jože

Angesi, Franco

Anžlovar, Marjana

Bahovec, Igor

Bajzek, Jože

Balažic, Štefan

Baptiste, Alain

Baričevič, Josip

Bečaj, Janez

Bedernjak, Karel

Belisle, Claire

Benedetič, Joško

Benedik, Metod

Biemmi, Enzo

Bissoli, Cesare

Bizjak, Jurij

Bliem, Martin

Burger, s. Magda

Celarc, Matjaž

Cepin, Matej

Ciglar, Tone

Cvikl, Jože

Cvetko, Heliodor

Cvitanović, Ivan

Dermota, Valter

Dolenc, Bogdan

Dolinar, Franc

Duh, Ignac

Felice, Carlo

Franić, Frane

Gatti, Gaetano

Gerjolj, Stanko

Globokar, Roman

Goličnik, Jože

Gregg, Allison

Gril, Janez

Grmič, Vekoslav

Hari, Boštjan

Herceg, p. Ivan

Holc, p. Milan

Hribar, Tine

Ivanuš Grmek, Milena

Jamnik, Anton

Janžekovič, Janez

Javrh, Petra

Jenko, Martina

Jerebic, Drago in Sara

Jeriček, Jani

Jeromen, Nada in Janko

Kalin, Jana
 Karmauner, Taras
 Kerin, Stane
 Klemenčič, Drago
 Klevišar, Metka
 Knep, Milan
 Kobal, Vinko
 Kogej, Pavle
 Kompare, Tone
 Korherr, Edgar Josef
 Kramli, Miha
 Krašovec, Jože
 Kraševac, Mateja
 Kresina, Ante
 Kunej, Gregor
 Kunstelj, Tone
 Kurinčič, Jože
 Kvaternik, Peter

Lešnik, Rafko
 Likar, Ivan
 Likar, Ivan, ml.
 Lisec, Martin
 Lovše, p. Viljem

Magdič Belcl, Mojca
 Magdič, Jože
 Mahnič, Mirko
 Marinko, Tone
 Matos, Silva
 Matjaž, Maksimiljan
 Melink, Branko
 Milanesi, Giancarlo
 Mion, Renato

Nežič, Julka
 Nicoletto, Lucio

Oberstar, Janez
 Očepek, s.Karmen
 Ocvirk, Drago
 Osredkar, p. Mari

Pačnik, Milena
 Pečnik, Vlado
 Pangeršič, s. Majda
 Peklaj, Marijan
 Peneš, Marjan
 Peranić, Anton
 Perko, Franc
 Pirnat, Alojz
 Pivk, Franc
 Platovnjak, p. Ivan
 Podbersič, Renato
 Podobnik, p. Tomaž
 Potočnik, Vinko
 Poznič, Andrej Marko
 Prosnik, Franci
 Puc, Matjaž
 Pucelj, Jože

Rajhman, Jože
 Ramovš, Jože
 Rebec, Slavko
 Rebula, Alojz
 Rode, Franc
 Rojnik, Ivan
 Rozman, France
 Rudolf, Gašper
 Rupnik, Marko Ivan
 Rus, Janez Evangelist
 Rustja, Božo

Sedej, Andrej
 Snoj, Alojzij Slavko
 Sraka, Marija

Starc, Roman	Tomažič, Vida
Stegu, Tadej	Tonelli, Riccardo
Steiner, Štefan	Trstenjak, Anton
Stres, Anton	Turnšek, Marjan
Strle, Anton	Tušek Strniša, Špela
Strojin, Marja	
Suša Maučec, Marija	Uran, Alojz
Šef, Marijan	Valenčič, Rafko
Šegula, Andrej	Valič, Cvetko
Šimunovič, Milan	Večko, s. Snežna
Šinkovec, Silvo	Vesenjak, Jože
Škafar, Vinko	Vider, Vital
Škrabl, Franc	Vidmar, Bogdan
Špelič, Miran	
Štefan, Alojzij	Weissberger, Josip
Štrukelj, Anton	
Štuhec, Ivan	Zajec, Fabijana
Šuštar, Alojzij	Žerovnik, Angelca
Šuštar, Franc	Žorž, Bogdan
	Žvokelj, Marko
Tavčar, Zora	

Od prvih začetkov s 44 udeleženci je prisotnost rasla in padala glede na število dejavnih katehetov. Danes lahko rečemo, da simpozij zajame približno 250 udeležencev. Zavedamo se, da je kar nekaj takih, ki se na celoten simpozij ne prijavijo, prihajajo pa občasno, glede na osebno zanimanje za posamezna predavanja. Katehetski simpozij je torej oblika permanentnega katehetskega izobraževanja, ki nagovori največje število duhovnikov katehetov, katehistov in katehistinj v Cerkvi na Slovenskem. Vemo pa, da spremenjene razmere kličejo tudi k spremenjenim metodam. Ko se oziramo na pol stoletja prehojene poti in vidimo, kako so se dnevi po posameznih škofijah preoblikovali v vseslovenske študijske dneve, katehetske tedne in nazadnje v katehetski simpozij, smemo in moramo zreti tudi v prihodnost. Ni nam treba

govoriti o vprašanju vsebine. Ta je jasna in neoporečna, zato oznanjevalci delimo Pavlovo stališče: »Kajti gorje meni, če evangelija ne bi oznanjal!« (1 Kor 9,16). Kako pa naj to delamo? »Velikokrat se nam /.../ vzgojiteljem v veri dogaja, da kakšno skrivnost razumemo po nekakšni »intuiciji vere«, a smo v nemajhni zadregi, ko skušamo to isto skrivnost spraviti v besede. /.../ Prosimo Svetega Duha, da bo ustvarjalcem in udeležencem razsvetlil srca in duha za iskanje novih poti, kako nagovoriti vse, ki se ukvarjamo z versko vzgojo in katehetskim delom« (snovalci katehetskega simpozija 2019). To vprašanje ostaja odprto in izziv za prihodnost. Iskanje dobrega in primerne odgovora bo naloga prihodnjih katehetskih simpozijev ne glede na njihovo obliko.

Literatura

- Metlikovec, Albert. 1972. *Katehetski zbornik*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Ambrožič, Janez. *Nova evangelizacija – modna muha ali nujnost?* V: CSS 27 (1993) 7–8, 97.
- Ambrožič, Janez. *Novi časi – nove naloge*. V: CSS 25 (1991) 5–6, 65.
- Arh, s. Jakobina. *Tečaj za izpopolnjevanje katehetov: Mirenski grad 1977*. V: CSS 11 (1977) 5–6, 95–96.
- Dermota, Valter. 1992. *Splošna šolska obveznost in slovenski katekizmi*. V: Katehetsko-pedagoški leksikon. Ljubljana: Katehetski center – knjižice.
- Katehetski tečaj 1965*. 1965. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.
- Katehetski zbornik*. 1970. Ljubljana: Medškofijski katehetski svet.
- Kobal, Vinko. *Miren 1974: Tečaj za izpopolnjevanje katehetov*. V: CSS 8 (1974) 5–6, 95–96.
- Krst – moč v nemoči*. 2019. Zbornik 49. katehetski simpozij. Ljubljana: Slovenski katehetski urad
- Lapajne, Vinko. *Naravni prostor kateheze je krščanska skupnost: 9. teden izpopolnjevanja katehetov, Mirenski grad od 5. do 10. 2. 1979*. V: CSS 13 (1979) 5–6, 95.
- Podbersič, Renato. *Evharistija v katehezi – kateheza v evharistiji*. V: CSS 20 (1986) 7–8, 97.